

STRUKTURALNA ANTROPOLOGIJA DANAS

**Tematski zbornik
U čast Kloda Levi-Strosa**

**Uredila
Dr Dragana Antonijević**

**Beograd
2009**

Reč urednice

Tematski zbornik *Strukturalna antropologija danas* nastao je kao rezultat dodatnog, teorijskog i metodološkog promišljanja i analitičkog produbljivanja onih ideja, stavova i koncepata koji su se mogli čuti u usmeno izloženim referatima na međunarodnom naučnom skupu *Strukturalna antropologija danas: U čast Kloda Levi-Strosa*, održanom u novembru 2008. godine, povodom stogodišnjice rođenja ovog velikog naučnika i mislioca XX veka.

Skup je organizovalo Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, uz finansijsku i drugu pomoć Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj Srbije, Francuskog kulturnog centra u Beogradu i Filozofskog fakulteta u Beogradu, kojima se ovom prilikom zahvaljujem.

Posebno se zahvaljujem kolegi dr Danijelu Sinaniju na velikodušnoj pomoći i nesebičnom zalaganju u organizaciji ovog skupa, kao i prof. dr Nikoli Pavkoviću koji je održao uvodnu reč na skupu.

Čitalac, dakle, pred sobom ima potpuno novu knjigu, dvanaest radova koji osvetljavaju i preispituju va-

žnost i značaj strukturalne paradigme, promovisane sredinom XX veka najpre u lingvistici i antropologiji, da bi potom našla svoju primenu i u drugim humanističkim i društvenim naukama, dajući značajne analitičke rezultate.

Namera autora radova u ovom tematskom zborniku bila je da sagledaju, iz novih uglova, neke od aspekata naučnog i društvenog rada Kloda Levi-Strosa, da razmotre validnost teorijskih i metodoloških koncepata strukturalne antropološke analize iz današnje naučne perspektive, da razmotre karakteristike savremene recepcije uz objašnjenje valjanosti kritičkih poststrukturalističkih argumenata, te da ukažu na značaj i uticaj koji je strukturalna antropologija imala za modernizaciju srpske etnologije i kulturne antropologije.

Da se o ovoj teorijski značajnoj naučnoj paradigmi ima itekako šta kreativno reći, kritički promisliti ili je upotrebiti u analizama, pokazuje tematski zbornik *Strukturalna antropologija danas* koji je pred čitaocima i njihovom pažljivom, čitanju i sudu.

U Beogradu, 2009. godine

dr Dragana Antonijević

Ivan Kovačević

Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
ikovacev@f.bg.ac.rs

Modernizam i strukturalizam

*Srpska etnologija/antropologija u poslednjoj četvrtini dvadesetog veka**

Apstrakt: Modernizaciju srpske etnologije/antropologije u poslednjoj četvrtini dvadesetog veka obeležio je strukturalizam. Preciznije rečeno, strukturalna analiza, kojom je etabliran imperativ interpretacije, generisana je iz dela Kloda Levi-Strosa, zatim preteča strukturalne analize (Van Genep i Prop) ili iz britanske recepcije strukturalizma (E. Lič, M. Dagleš), kao i ruske semiotičke škole ili Bartovske semiologije. Ovaj tekst će pokušati da odgovori na pitanje zašto je baš strukturalna analiza odigrala modernizacijsku ulogu u srpskoj etnologiji/antropologiji, dok su ideje funkcionalizma, proučavanja kulture i ličnosti, ili neoevolucionistički pravac ostali bez dubokog i prevratničkog uticaja i, još uže posmatrano, zašto funkcionalizam i funkcionalna analiza nisu predvodili modernizacijski proces srpske etnologije.

Ključne reči: antropologija, Srbija, XX vek, strukturalizam, funkcionalizam.

* Članak je prilog sa projekta "Antropologija u XX veku: teorijski i metodološki dometi" Ministarstva nauke Republike Srbije (147037).

"Strukturalizam
je dobar za mišljenje"

Razni autori, gotovo narodna izreka

Noviji pregledi etnologije/antropologije u Srbiji¹ jasno ukazuju na ulogu strukturalizma u njenoj modernizaciji. Uz širenje polja istraživanja i raskida sa seosko-pašnjačkom etnografijom, koje se takođe može povezati s uticajima strukturalne antropologije, aplikacija strukturalne analize je bila *diferentia specifica* modernog. U okviru modernizacijskog procesa, posebnu ulogu

¹ Takav razvoj je konstatovan, mada ne sasvim eksplicitno, još u vreme odvijanja procesa modernizacije (N. Pavković, D. Bandić, I. Kovačević, Težnje i pravci razvoja etnologije u SR Srbiji, *Zbornik 1. kongresa jugoslovenskih etnologov in folkloristov*, Ljubljana 1983), da bi u poslednjih desetak godina bio sasvim jasno utvrđen (С. Наумовић, Национализација националне науке? Политика етнологије/антропологије у Србији и Хрватској током прве половине деведесетих година двадесетог века, у С. Ковач, (ур.), *Проблеми културног идентитета становништва савремене Србије*, Београд, 2005; И. Ковачевић, Из етнологије у антропологију, *Зборник радова Етнографског института САНУ*, књ. 21. Београд 2005; S. Naumović, Brief Encounters, Dangerous Liaisons and Never-ending Stories: The Politics of Serbian Ethnology and Anthropology in the Interesting Times of Yugoslav Socialism, in V. Mihailescu et. oth. (eds.), *Studying People in the People-s democracies II*, Lit Verlag dr. W. Hopf, Berlin 2008).

gu je imalo proučavanje obreda prelaza postulirano još 1909. godine u Van Genepevoj knjizi "Obredi prelaza"² i ponovo "otkriveno" u britanskoj recepciji strukturalizma Edmunda Liča³. Ta proučavanja⁴ nadilaze svoj pojedinačni karakter i saznajni domet, jer su imala mo-

² А. Ван Генеп, *Обреди прелаза*, "Српска књижевна задруга", Београд 2005. Neukost autora predgovora srpskom izdanju *Obreda prelaza*, Aleksandra Lome, ogleda se u nedostatku bilo kakve informacije o 25 radova nastalih od 1978. do 2002. godine u srpskoj etnologiji/antropologiji koji počivaju na Van Genepovom shvatanju obreda prelaza. Stoga se postavlja pitanje zašto je "Srpska književna zadruga" pisane predgovora poverila nekome ko ne poznaje osnovnu literaturu na maternjem jeziku. Prema usmenom saopštenju prof. dr Nikole Pavkovića izdavač je u toku procesa izlaženja knjige bio upozoravan da antropološka knjiga kakva je *Obredi prelaza* treba da ima i antropološki predgovor ili pogovor, što nije prihvaćeno uz obrazloženje da dva prateća teksta nisu praksa edicije. Detaljan pregled i bibliografija svih radova o obredima prelaza u srpskoj etnologiji/antropologiji nalaze se u И. Ковачевић, Ван Генеп по други пут међу Србима, *Етноантрополошки проблеми*, Н. С. год. 1. св. 1. Београд 2006.

³ Е. Лић, *Култура и комуникација*, "XX век", Београд 1983.

⁴ Vidi rad A. Prodanović objavljen u Гласнику Етнографског института САНУ (А. Продановић, Пријем структурализма на примеру проучавања обрета прелаза у етнологији и антропологији Србије, *Гласник Етнографског института САНУ*, 54. Београд 2005.), mada pati od materijalnih grešaka i nekompletnosti relevantne literature.

dernizacijski karakter⁵ i predstavljala inicijaciju i pojedinca i discipline u svet moderne nauke.

Stoga ovaj rad neće ponavljati poznate činjenice tog procesa, niti opisivati posledice koje su izazvane primenom strukturalne analize na srpski etnografski materijal, već pokušati da odgovori na pitanje kako i zašto je do toga došlo. Odgovori na pitanja nužno iziskuju kratak osvrt na stanje koje je prethodilo prvim vaninstitucionalnim i vanetnološkim pokušajima da se interpretacija etnografskog materijala uvede kao elementarni princip naučnog rada.

Stanje etnologije u Srbiji na ulasku u poslednju četvrtinu dvadesetog veka je već ranije opisano kao stanje "hibernacije"⁶ ili "kliničke smrti"⁷ i sastojalo se iz sakupljanja etnografskog materijala koji je sam sebi svrha, jer nije postojao ni teorijski ni metodološki okvir za njegovu upotrebu, kao i iz predstave o epistemičkoj povlašćenosti etnologa seljačkog porekla koja je rezultirala sticanjem najviših naučnih zvanja pomoću "opisa moga sela". Nasuprot takvom stanju unutar

⁵ O modernizacijskom karakteru i širim implikacijama Van Generovog "boravka među srpskim antropolozima" vidi И. Ковачевић, *op.cit.* 88.

⁶ И. Ковачевић, Из етнологије у антропологију, *Зборник радова Етнографског института САНУ*, књ. 21. Београд 2005. 13.

⁷ И. Ковачевић, Српска антропологија у првој деценији двадесет првог века, *Гласник Етнографског музеја*, 72. Београд 2008, 24'40. (у штампи).

akademski konstituisane etnologije, u intelektualnom okruženju događala se ekspanzija antropoloških ideja, koju su podsticali i stvarali ljudi iz bliskih naučnih disciplina i izdavačkih kuća, osetivši potrebu za saznanjima moderne antropologije i apsolutnu nemogućnost domicilnih etnologa da ga proizvedu. U periodu od jedne decenije pojavile su se u Beogradu i Zagrebu knjige koje su prezentirale domaćoj intelektualnoj javnosti sve glavne teorijske pravce svetske antropologije dvadesetog veka. Prevod Levi-Strosovih "*Tužnih tropa*" 1960. godine⁸ može se smatrati slučajnošću, što sigurno i jeste, jer se knjiga u predgovoru urednika edicije "*Strani pisci*" smatra putopisnom literaturom.⁹ Međutim, već nekoliko godina kasnije, pojava dela Margaret Mid (1966)¹⁰, Klod Levi-Strosa (1966)¹¹, zatim dveju knjiga Bronislava Malinovskog, koje se, doduše, prekla-

⁸ C. Levi-Strauss, *Tužni tropi*, Zagreb 1960.

⁹ N. Simić, Bilješka o delu, u C. Levi Strauss, *Tužni tropi*, "Zora" Zagreb 1960: 435-6.

¹⁰ M. Mead, *Spol i temperament u tri primitivna društva*, "Naprijed" Zagreb 1966. Knjiga je opremljena šturim predgovorom sociologa Rudija Supeka.

¹¹ K. Levi-Stros, *Divlja misao*, "Nolit" Beograd, 1966. u ediciji "Sazvežđa". Za razliku od knjige Margaret Mid predgovor Rudija Supeka *Divljoj misli* je detaljan i instruktivan. Činjenica da je autor oba predgovora knjigama iz 1966. godine sociolog, ukazuje da urednici edicija i u Zagrebu i u Beogradu nisu imali uverenje da bilo ko od etnologa može napisati kvalitetan predgovor ključnim antropološkim knjigama dvadesetog veka.

paju (1970)¹², i knjige Lesli Vajta (1970)¹³, predstavlja početak ekspanzije namernog prevođenja svetske antropološke literature. Izdavačka delatnost u okviru edicija vodećih izdavačkih kuća, kao što su "Nolitova" edicija "Sazvežđa"¹⁴, edicija "Zodijak" preduzeća "Vuk Karadžić"¹⁵, "Prosvetina" biblioteka "Današnji svet"¹⁶, biblioteka "Misao i dileme" izdavačke kuće "Kultura" i veliki samostalni izdavački poduhvat Ivana Čolovića - stvaranje edicije "XX vek", donela je u narednih nekoliko godina knjige kao što su monografija o Levi-Strosu Edmunda Liča¹⁷, knjige Edvarda Sa-

¹² B. Malinovski, *Naučna teorija kulture*, "Vuk Karadžić", Beograd 1970, u ediciji "Zodijak" i Б. Малиновски, *Магија наука религија*, "Просвета" Београд 1970, у едицији "Каријатиде". Upravo pojave dveju knjiga, koje su, jedna svojom celinom, a druga samo jednim delom, identične, pokazuje da je narasla potreba i želja da se srpskoj čitalačkoj publici prezentiraju vodeća dela svetske antropologije dvadesetog veka, što je u maloj izdavačkoj produkciji dovelo do preklapanja.

¹³ L. Vajt, *Nauka o kulturi*, "Kultura", Beograd 1970. Knjiga je izašla u ediciji "Misao i dileme", koju ne potpisuje nijedan urednik, s detaljnim predgovorom Zagorke Pešić-Golubović. (Z. Pešić-Golubović, "Kulturologija" i marksizam, u L. Vajt, *Nauka o kulturi*, "Kultura", Beograd 1970. V-XXIII.)

¹⁴ Urednik Miloš Stambolić.

¹⁵ Urednik Mira Grujičić.

¹⁶ Ediciju je do 1975. godine uređivao Sveta Lukić, a od te godine Miodrag Pavlović.

¹⁷ E. Lič, *Klod Levi Stros*, "XX vek", Beograd, 1972.

pira¹⁸, Rut Benedikt¹⁹, Margaret Mid²⁰. Bez obzira što su ti prevodi nastali stihijno i bez celovite vizije²¹, potreba za antropološkim saznanjima je učinila da jedna decenija intenzivne prevodilačke delatnosti predstavi srpskoj čitalačkoj publici osnovna dela svetske antropologije.

Ovakva izdavačka delatnost, kojoj univerzitetski i institutski etablirani etnolozi nosi doprineli ni najmanje, postavila je osnov, dograđivan u toku narednog perioda novim prevodima, koji više nije bilo moguće ignorisati, izbeći i sakriti od novih generacija. Na toj osnovi izgrađena je modernizacija srpske etnologije koja je začeta spoljnim uticajem, a protokom vremena proširena i prijemom tih uticaja na deo mlađe etablirane generacije i generaciju početnika.

Uloga strukturalne analize, i to ne samo one bazirane na Van Genepovoj teoriji obreda prelaza, već i na Levi-

¹⁸ E. Sapir, *Ogledi iz kulturne antropologije, "XX veka"*, Beograd, 1974.

¹⁹ R. Benedikt, *Obrasci kulture, "Prosveta"*, Beograd 1976. Knjiga je izašla u ediciji "Današnji svet" sa šturim predgovorom psihionalitičara Vojina Matića.

²⁰ M. Mid, *Sazrevanje na Samoi, "Prosveta"*, Beograd 1978. Edicija "Današnji svet".

²¹ Izuzetak su bili uticaj Zagorke Pešić-Golubović na izdavanje nekih knjiga kao plod osmišljene promocije svetske antropologije u Srbiji ostvarene prevodima Malinovskog i Vajta, kao i Čolovićevo nastojanje da prezentira sve relevantne antropologe iz prve polovine dvadesetog veka realizovano tokom naredne dve decenije počevši od 1972. godine.

Strosovoj analizi mita iz čuvenih tekstova "Struktura mita"²² i "Priča o Azdivalu"²³, ili na idejama E. Liča i M. Douglas, uglavnom je poznata. Manje je raspravljano o jednom drugom pitanju – pitanju zašto je baš strukturalna analiza preuzela modernizacijsku ulogu, a ne, u svetskim antropološkim razmerama jedva nešto starija, široko rasprostranjena i u antropologiji i u sociologiji, a domicilnim etnologima jednako nepoznata, funkcionalna analiza.

Prvo, i to sticajem okolnosti, dvostruko upoznavanje s idejama antropološkog funkcionalizma odigralo se 1970. godine kada su se pojavile dve knjige Bronislava Malinovskog koje su, ko incidencijom ili nekoordinacijom, sadržale knjigu "Naučna teorija kulture". Jedna od njih, sačinjena isključivo od Malinovskijeve knjige "Naučna teorija kulture", bila je opremljena veoma obimnim predgovorom²⁴ i sa dva rečnika (rečnik

²² Levi-Strosov tekst "Struktura mitova" prvi put je preveden u književnom časopisu *Delo* i ponovo preštampan u zborniku istog časopisa *Mit Tradicija Savremenost* (К. Леви-Строс, Структура митова, *Мит Традиција Савременост*, "Дело", Београд 1971).

²³ Levi-Strosov rekreativni tekst "Priča o Azdivalu" objavljen je u Srbiji 1986. godine u književnom časopisu *Savremeničnik* u prevodu Dragane Antonijević (К. Леви-Строс, Прича о Аздивалу, *Савременик*, бр. 7-8. Београд 1986: 7-24. и бр. 9-10. Београд 1986: 230-249) .

²⁴ Z. Glušćević, Malinovski i antropološki pogled na kulturu, predgovor u B. Malinovski, *Naučna teorija kulture*, "Vuk Karadžić", Београд 1970: 7-54.

manje poznatih autora i rečnik pojmova i termina). Druga knjiga, "Magija nauka religija" je, pak, predstavljala veći izbor tekstova koji sadrži veliki deo knjige "Naučna teorija kulture" i takođe je opremljena obimnim predgovorom.²⁵

Ovakav nenadani, dvostruki "upad" antropološkog funkcionalizma Bronislava Malinovskog u dotadašnji tradicionalistički zabran etablirane etnologije, ima jednu disciplinarnu predistoriju i jednu okolnost koja je delovala iz "susedne" nauke, iz sociologije.

Disciplinarna predistorija se sastoji iz ideološke polemike o funkcionalizmu koja se vodila unutar etablirane etnologije, polemike koja je bila na nivou najgorih ideoloških diskvalifikacija i koja je trebalo da posluži diskreditaciji i nekoj vrsti eliminacije onih koji su "optuženi za funkcionalizam". Jedno od oružja korišćenih u

²⁵ З. Пешић-Голубовић, Антрополошки функционализам Бронислава Малиновског, предговор у Б. Малиновски, *Магија наука религија*, "Просвета", Београд 1970: 7-29. У предговору З. Пешић-Голубовић објашњава и избор који је саčinjen за едисију "Каријатиде" издавачког предузећа "Просвета": "За едисију 'Каријатиде' одабрали смо првих десет поглавља *Начне теорије културе* у којима се излаже теоријско-методолошки приступ Малиновског; I део књиге *Магија наука религија* (не укључивши и друге есеје), јер овај део представља целину и говори о предмету који је дат у наслову; и књигу *Секс и потискивање у примитивном друштву*. Овакав избор дела Малиновског омогућаје да се читаоци упознају како са карактеристикама његове теоријске концепције тако и са резултатима емпиријских истраживања ..." (28).

hajci koju je Špiro Kulišić vodio protiv Milenka Filipovića bio je i tekst sovjetskog istoričara-afrikaniste Potjehina, napisan u najboljem staljinističkom maniru, objavljen u *Glasniku Etnografskog muzeja* u Beogradu,²⁶ koji je zajedno s tekstovima produkovanim u navedenoj polemici, predstavljao "teorijski osnov" za građenje stava prema funkcionalizmu u antropologiji.²⁷

Prva faza odnosa etnologije i marksizma se u Srbiji završila Kulišićevim "usamljenim i neslavnim primerom instant primene istorijskog materijalizma na domaći etnografski materijal"²⁸ i, kako idejno, tako i lično, motivisanim pokušajem ideološke diskvalifikacije funkcionalizma.

Druge dve okolnosti koje su imale značaj na odnos etnologije i funkcionalizma u okvirima institucionalne etnologije u Srbiji jeste pojava funkcionalizma unutar "konkurentne" akademske discipline – socijalne antropologije, etablirane u curriculumu sociologije početkom 60-ih godina dvadesetog veka,²⁹ kao i odnos pre-

²⁶ И. И. Патјехин, Функционална етнолошка школа у служби британског империјализма, *Гласник Етнографског музеја*, 19, Београд 1956. 169-186 (У преводу Петра Ш. Влаховића).

²⁷ Detaljan prikaz polemike vidi u Г. Горуновић, Псеудо-марксизам и протофункционализам у српској етнологији. Кулишић versus Филиповић, *Етноантрополошки проблеми*, Н. С. год. 1. св.2. 2006:185-207.

²⁸ Г. Горуновић, *op. cit.* 204.

²⁹ O odnosu socijalne antropologije koju je zasnovala Zagorka Pešić-Golubović i tadašnje etnologije vidi И. Коваче-

ma funkcionalizmu u, upravo po tom pitanju antropologiji izuzetno bliskoj, sociologiji.

Sa stanovišta alternativne marksističke pozicije tzv. humanističkog marksizma, funkcionalizam Bronislava Malinovskog je bio daleko bolje ocenjen nego u staljinističkom maniru Potjehin-Kulišičevskih ideoloških diskvalifikacija. Direktnom poređenju s Malinovskim pretvodi distinkcija "neadekvatnih interpretacija i autentičnog Marksovog stanovišta", da bi se na osnovu tog razlikovanja zaključilo da funkcionalizam Malinovskog nije negacija Marksovog teorijsko-metodološkog pristupa.³⁰ Ukoliko se, za trenutak, izostavi sholastički karakter pitanja jesu li neke ideje "u skladu sa Marksovim", odgovor humanističkog marksizma je nesumnjivo tolerantniji i, što je još važnije, baziran na samom sadržaju naučnog pristupa i rezultata, pri čemu je od posebne važnosti stav da je Malinovski uspostavljanjem odnosa: ljudske potrebe – akcija – zadovoljavanje potrebe, izgradio osnovni model funkcionalne analize koja prevazilazi "sociologističku jednostranost ekonomskog determinizma".³¹

Potpuna inferiornost srpske etnologije 60-ih godina dvadesetog veka, u odnosu prema socijalnoj antropo-

viћ, Традиција модерног, Београд 2006: 63-74; I. Spasic, The Art of Mutual Neglect: Zagorka Golubovic's Socio-cultural Anthropology and Serbian Ethnology, in V. Mihailescu et. oth. (eds.), *Studying People in the People's democracies II*, Lit Verlag dr. W. Hopf, Berlin 2008: 337-351.

³⁰ З. Пешић-Голубовић, op.cit. 23.

³¹ З. Пешић-Голубовић, op.cit. 26.

logiji baziranoj na humanističkom marksizmu, rezultirala je suštinskim ignorisanjem funkcionalizma koji je prevodima "ušao kroz prozor" i postao dostupan ukućanima. Teorijski karakter prvih prevedenih knjiga Malinovskog sprečio je da dožive sudbinu knjige "Spol i temperamenta u tri primitivna društva", koja je studentima preporučivana kao etnografija Čambula ili Mundugomora, ali je već prevod kapitalnog istraživačkog dela "Argonauti Zapadnog Pacifika"³² imao sličnu sudbinu. S druge strane, usled pomenute inferiornosti nije bilo moguće sagledati inherentna ograničenja tako koncipirane socijalne antropologije, koja upravo zbog toga nije bila stvarni potencijalni supstitut hiberniranoj etnologiji.³³ Ipak, sve što bi s te strane bilo preporučeno izazivalo je dodatnu odbojnost i neprihvatanje.

Celovito opisivanje odnosa funkcionalizma i sociologije u Srbiji tokom 60-ih godina dvadesetog veka zahtevalo bi obimnu studiju. Međutim, za potrebe razumevanja odnosa tadašnje etnologije prema nepozvanom, a pristigliom funkcionalizmu dovoljno je skicirati osnovne stavove u primarnom sociološkom okruženju.³⁴ U okvirima opšte sociologije učinjena je distink-

³² B. Malinovski, *Argonauti Zapadnog Pacifika*, Biblioteka "XX vek", Serija velikih antropoloških dela, Beograd 1979.

³³ O inherentnim ograničenjima takve socijalne antropologije vidi И. Ковачевић, op.cit.

³⁴ Za potrebe ovog rada pod primarnim sociološkim okruženjem podrazumevaju se stavovi etnologiji "najbližih" sociologa, sa Filozofskog fakulteta u Beogradu, iz najopštijih

cija između "strukturalno-funkcionalne analize kao opšteg naučnog pristupa sociološkim problemima i funkcionalizma kao jednostrane teorije",³⁵ čime je u potpunosti očišćen ideološki put primeni funkcionalne analize koja je, i u marksistički utemeljenoj nauci kakva je bila sociologija, oslobođena ideološkog podozrenja ili čak osude. S druge strane, metodološka knjiga koja je obeležila period formiranja sociologije u Srbiji, "Sociološki metod" Vojina Milića, daje precizne okvire "proučavanja funkcionalnih odnosa", uključujući i čuveno Mertonovo razlikovanje manifestnih i latentnih funkcija bazirano na antropološkom primeru rituala Hopi indijanaca.³⁶ Na taj način je sociologija, srodna, skoro sasvim marksistički orijentisana nauka, prokrčila put funkcionalizma u etnologiju, u kojoj je "marksistički" pristup imao apendiksalni karakter, a napad na one prema kojima se gaji lična netrpeljivost, na silu obučene u funkcionaliste, bio isključivo primitivno sileđijstvo.³⁷

socioloških oblasti – Opšte sociologije i Metodologije socioloških istraživanja.

³⁵ M. Popović, *Problemi društvene strukture. Uvod u sociologiju*, Beograd 1967: 16.

³⁶ V. Milič, *Sociološki metod*, Beograd 1978: 664-678, i posebno 675-677 (Prvo izdanje je iz 1964).

³⁷ Posebno "laka meta" za dokazivanje pravovernosti bio je Milenko Filipović koji je za vreme II svetskog rata bio neprikriveno na strani pokreta Đenerala Draže Mihajlovića i prisustvovao poznatom skupu u selu Ba 1944. godine.

Uprkos svemu navedenom, funkcionalizam nije postao sredstvo rušenja tradicionalne i okoštale etnologije, niti put njene antropologizacije. To ne znači da nekih pokušaja te vrste nije bilo, ali će letimičan pregled nekoliko najkarakterističnijih primera, istovremeno ukazati i na deo uzroka koji su učinili da strukturalizam odigra ulogu agensa modernizacije i antropologizacije srpske etnologije.

Pokušaji rehabilitacije Milenka Filipovića kroz kreiranje tzv. socijalne etnologije³⁸ i ponavljanja razlikovanja funkcionalnog pristupa i funkcionalističke teorije, preuzeto iz opšte sociologije M. Popovića, bili su blagi nagoveštaj neostvarene modernizacije putem antropološkog funkcionalizma.

Nešto konkretniji pokušaj prezentovanja analitičkih potencijala funkcionalne analize učinio je autor ovog teksta 1976. godine, u tekstu koji je trebalo da predstavlja ogleđ iz dvadesetovekovnih antropoloških metodologija proučavanja kulture, gde je jedan običaj tumačen funkcionalnom analizom, psihoanalitičkom simbolikom i strukturalnom analizom.³⁹ Bez obzira na to što je funkcionalna interpretacija dodolske povorke u mnogome ponavljala Mertonov primer razlikovanja

³⁸ Р. Ракић, Заједничка и гранична проблематика етнологије и социологије: проучавање друштвеног живота, Радови 11. саветовања етнолога Југославије, Зеница 1970.

³⁹ И. Ковачевић, Додоле – интегративни приступ проучавању обичаја, *Гласник Етнографског института САНУ*, књ. XXV, Београд 1976: 80-87.

manifestnih i latentnih funkcije, time je ukazano na njihov analitički potencijal.

Analiza verovanja u zduhačku moć pojedinca u tekstu iz 1978. godine ukazala je da je moguće utvrđivati razne funkcije i da je ukazivanje na integrativnu funkciju tek samo jedna od mnogobrojnih funkcija. Osim toga, prošireno je i metodološko utemeljenje distinkcije manifestna/latentna funkcija ukazivanjem na rad antropologa Klajda Klakona o magiji kod Navahoa, koji prethodi Mertonovoj knjizi, na osnovu koje je Merton proglašen za tvorca distinkcije.⁴⁰ Iste godine u tekstu o strižbi, Lj. Gavrilović je ukazivala na manifestne i latentne funkcije obrednog šišanja,⁴¹ a nekoliko godina kasnije funkcionalna analiza, uz upotrebu pojmova "prividna" i "stvarna" funkcija, primenjena je na tri

⁴⁰ И. Ковачевић, Здухаћ – Функционална анализа религијске заштите од града, *Симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића*, VI, Пријеполје 1978. Sam Merton citira Klakonov rad o Navaho magiji iz 1944. godine objavljen u časopisu *Papers of the Peabody Museum of Archaeology and Ethnology*, ali ne pominje Klakonovu distinkciju manifestnih i latentnih funkcija. Vidi R Merton, *O teorijskoj sociologiji*, Zagreb 1979: 80-95. Klakonov tekst iz 1944. ponovo je objavljen u njegovoj knjizi *Navaho Witchcraft* 1962. godine, kao i u zborniku M. Marvika o vešticama i vračevima (M. Marwick (ed.), *Witchcraft and Sorcery*, Penguin Books Ltd. 1970. 217-236).

⁴¹ Љ. Гавриловић, Шишано кумство, *Етнолошке свеске*, 1. Београд 1978: 136-139.

sukcesivna modela jednog običaja (dužijanca), od kojih poslednji pripada savremenosti,⁴² da bi 1985. metodološki prečišćena funkcionalna analiza bila primenjena na sasvim novu pojavu monumentalnih grobnica u selu iz okoline Beograda.⁴³

U tom trenutku se moglo reći da je cizeliranje funkcionalne analize u glavnim metodološkim alatima bilo završeno, ali je dalja primena na srpski etnografski materijal, bilo na "tradicionalni", tj. opise seljačke subkulture u Srbiji XIX veka, bilo na "savremene" pojave, izostala. Praćenje modernizacijskog procesa u srpskoj etnologiji s kraja XX veka nameće pitanje – zašto eksperimentalno oprobana i metodološki doterana funkcionalna analiza nije postala noseći postupak tih tokova.

Jedan od razloga manje uloge funkcionalne analize u procesu modernizacije srpske etnologije je moguća upotreba osnovnog pojma, pojma "funkcija", pa i drugog osnovnog pojma – "potreba", na kolokvijalan i uprošćen način. Drugi razlog, koji delimično proizlazi iz prvog, jeste moguće proglašavanje truizama za rezultat "naučnog" postupka, dok se kao treći razlog prepoznaje moguća preformulacija izjednačavanja etno-

⁴² Б. Ђупурдија, Фолклор и фолклоризам дужијанце, *Зборник за друштвене науке Матице српске* 70, Нови Сад 1981: 127-140. Umesto Klakon-Mertonove distinkcije manifestno-latentno, autor se priklonio distinkciji Vojina Milića prividno-stvarno.

⁴³ И. Ковачевић, Социјално емфатичка функција монументалних гробница, *Етнолошке свеске* VI, Београд 1985.

eksplikacije i rezultata naučne analize koje je bilo prisutno u tradicionalističkoj etnologiji.

1. Stav po kome je funkcija pluga – oranje, doveo bi do suštinske zamene pojmova "upotreba" i "funkcija" i ne bi bilo lako objasniti, tradicionalistima, koji bi time dobili modernističku ljušturu, da opis upotrebe nekog odevnog predmeta, neke posude ili dela nameštaja, ili, pak, neke alatke, nije nikakva funkcionalna analiza.

2. Kada je reč o truizmima, ne misli se na opšti truizam funkcionalizma na koji je ukazivao Levi-Stros,⁴⁴ već na partikularne truizme koji su slični, prethodno pomenutom, navođenju "upotrebe" predmeta. Takav truizam bi bio kada bi se za svadbeni ritual reklo da ima funkciju zasnivanja bračne zajednice, da inicijacija ima funkciju prelaza, ili da posmrtni ritual ima funkciju opraštanja od umrlog.

3. Primer izjednačavanja etnoeksplikacije i antropološkog objašnjenja ne mora biti hipotetičan, kao primeri za prva dva razloga, već se može naći u radovima etnologa predmodernog vremena. Više puta je navođen primer tumačenja razbijanja posuda u toku svadbenog i posmrtnog rituala kao "teranje zla",⁴⁵ što su prema et-

⁴⁴ "...reći da jedno društvo funkcioniра – jeste truizam; ali reći da sve u jednom društvu funkcioniра jeste besmisao." (Cl. Levi-Strauss, *Strukturalna antropologija*, Zagreb S.A./1977, 24.)

⁴⁵ М. Филиповић, Мађијско разбијање судова, *Научни зборник Матице Српске, Серија друштвених наука*, 1. Нови Сад 1950.

nografskim beleškama o tome mislili sami učesnici obreda. Ovakvo "objašnjenje" bi odgovaralo situaciji u kojoj bi se Merton zaustavio na manifestnoj funkciji i u primeru Hopi ceremonije za vreme suše zaključio kako je funkcija tog rituala izazivanje nedostajuće kiše.

Navedeni primeri pokazuju da je veliki deo tradicionalističke etnografske produkcije mogao vrlo lako, preko pukog ubacivanja reči "funkcija" na početak i na kraj tekstova koji pretaču etnografski materijal iz predeonih monografija u tematske "monografije", da svom prepisivačkom proizvodu doda maglovit pojam analize, koji bi potom trebalo dekonstruisati da bi se pokazala njegova ispraznost.

U navedenim radovima, koji su promovisali funkcionalnu analizu u prvoj deceniji modernizacijskog procesa, kao brana potencijalnim vulgarizatorima, postulirano je, kao suštinsko, proučavanje latentnih funkcija. Međutim, ova Klakon-Mertonova distinkcija nije mogla da spreči neke primedbe koje su bile prisutne u važnim metodološkim knjigama u Srbiji toga doba, bilo da se radilo o opštoj primedbi o teleološkom karakteru funkcionalne analize,⁴⁶ ili o konkretnom ukazivanju na teškoće dokazivanja tačnosti pojedinih pretpostavki.⁴⁷ Uz ranije formulisane primedbe da uvođenje pojmova kao što je "disfunkcija" ruši temelje funkcional-

⁴⁶ E. Nejgel, *Struktura nauke*, Beograd 1974: 462-476.

⁴⁷ V. Milić, op.cit. 677-678.

ne analize, ili Levi-Strosova primedba da je besmisleno tvrditi da sve u jednom društvu funkcioniše, stvoren je jedan kompleks metodoloških problema koje je trebalo rešiti da bi se u većoj meri pristupilo aplikaciji funkcionalne analize na etnografski materijal. Neke od ovih primedbi su u kasnijem periodu bile metodološki otklonjene stavom da osim pojedinca i društvenog sistema nosioci potreba mogu biti i društvene grupe⁴⁸, te da zadovoljenje tih potreba može ili, u nekim slučajevima, mora biti "disfunkcionalno" za neke druge društvene grupe ili sistem u celini. Time je otklonjena i kritika sadržana u Levi-Strosovoj opasci, pogotovo, očišćenoj od malevolencije i prevedenoj u stav da "sve pojave u jednom društvu imaju funkciju".

S obzirom na to da je prostora za metodološku doradu funkcionalne analize bilo, a samim tim i za otklanjanje primedbi kroz dalju aplikaciju na konkretne fenomene i kroz sudaranje poznatog i nepoznatog, trui-zama i *novum-a*, može se pretpostaviti da suštinski razlog odustajanja od funkcionalne analize ne leži u metodološkoj zoni.

S druge strane, u istom periodu, strukturalna analiza je primenjena u daleko većem broju radova i od strane većeg broja autora modernizacijskog talasa. Desetak autora je u istom periodu objavilo više desetina tekstova pa i knjiga, u kojima se strukturalna analiza

⁴⁸ И. Ковачевић, *Семиологија мита и ритуала*, 1. Трдиција, Београд 2001, 196.

provodi kroz Van Genep-Ličovu šemu obreda prelaza⁴⁹ ili na druge, raznovrsnije načine, prvenstveno u analizi folklornih tekstova ili rituala,⁵⁰ koji, primarno, nisu obredi prelaza.

Osnovni razlog ovakvom razvoju događaja može se sagledati u opisanoj razlici strukturalne i funkcionalne analize sa stanovišta potencijalne distinktivnosti u odnosu na hiberniranu tradicionalnu etnologiju. Ovladavanje određenim tipom analitičkog postupka, npr. Van

⁴⁹ Do 1985. godine analizirano je van genepovski, potpuno ili delimično, više desetina obreda prelaza u petnaest objavljenih radova.

⁵⁰ Do 1980. godine objavljeno je više radova koji apliciraju druge oblike strukturalne analize ili je metodološki postuliraju. Vidi I. Kovačević, *Strukturalna analiza mita, Sociološki pregled*, 2-3. Beograd 1974; И. Ковачевић, Додоле – интегративни приступ проучавању обичаја, *Гласник Етнографског института*, књ. XXV, Београд 1976: 73-77; Lj. Radenković, *Leksičko-frazeološka rekonstrukcija religijsko-mitoloških predstava u vezi s kamenom, MSC*, 6. sv. 1. Beograd 1977: 445-459; Љ. Гавриловић, Шишано кумство, *Етнолошке свеске*, 1. Beograd 1978. 133-136; I. Kovačević, *Semiološki pristup proučavanju obreda (na primeru obreda o sv. Andreji)*, *Etnološke sveske I*, Beograd 1978; I. Kovačević, *Socijalni sadržaj običaja o Lazarevoj suboti*, *Etnološke sveske I*, Beograd. 1978; Lj. Radenković, *Semantika ponašanja na Veliki četvrtak*, *Književna kritika*, Beograd, 11/4, 1980, 29-40; Lj. Radenković, *Metodološki aspekti istraživanja semiotike teksta (na primerima tekstova tradicijske kulture)*, *Delo*, God. 26, br. 11/12, Beograd 1980, 99-118.

Genepovim tumačenjem obreda prelaza, u varijanti britanske strukturalne analize E. Liča, predstavljalo je jasno definisan "obred prelaza" ili inicijacije u modernistički pokret. Iako Van Genepova trofazna struktura obreda prelaza izgleda veoma jednostavna i laka za učenje, već je taj stepenik podrazumevao upoznavanje sa osnovnim postulatima strukturalne analize iznetim u Ličovoj knjizi "Kultura i komunikacija".⁵¹ Bez obzira na to što taj postupak nije davao novo tumačenje obreda u celini, koji je već preliminarno određen kao obred prelaza, interpretacija pojedinih delova obreda (rite-ma) davala je očekivano tumačenje koje sasvim vidno nadilazi stare priče o "teranju zla", eventualno dopunjene frejzerovskim konstatacijama o njegovom "magijskom" karakteru. To je činilo sasvim jasnu granicu između onih koji su etnoeksplikaciju izjednačavali sa objašnjenjem, što bi bilo daleko teže u slučaju kada bi funkcionalna analiza trebalo da bude prepoznatljiva karakteristika modernizacijskog procesa.

⁵¹ U modernistički pokret je ova knjiga, zahvaljujući tada postojećem uvozu i snabdevenosti nekoliko beogradskih knjižara stranim knjigama, stigla neposredno po njenom objavljivanju u Engleskoj (1976) i drugom izdanju iz iste godine. E. Leach, *Culture and Communication. The logic by wich symbols are connected. An Introduction to the use of structural analysis in social anthtropolgy*, Cambridge University Press, Cambridge 1976. Prevod na srpski je objavljen 1983 (E. Лич, *Култура и комуникација*, "XX век", Београд, 1983.)

Ako su "životinje dobre za mišljenje", zato što omogućavaju da se transformacije jednog nivoa primenjuju na klasifikacije drugog,⁵² onda je sasvim razumljivo da je strukturalna analiza imala funkciju "bonne à penser"⁵³ jednom periodu antropologizacije etnologije u Srbiji. U vremenu u kome je bila neophodna smena paradigmi, u Kunovom smislu reči, funkcionalizam, odnosno funkcionalna analiza, nisu imali dovoljno distinktivnog potencijala. Labave i nekonstruisane granice omogućavale su da se bez suštinske edukacije i ovladavanja principima naučne analize "raspravlja" o funkcijama nekog, na primer, religijskog fenomena, zajedno sa njegovim "svrstavanjem" u spekulativne nizove kvazimarksističkih oponašatelja evolucionizma, kakvi su "animizam", "animatizam" ili "totemizam". Ovladavanje makar najjednostavnijim oblicima strukturalne analize onemogućavalo je ovakve bastarde i činilo modernizacijski proces možda dužim i težim, ali kristalno jasnim.

⁵² E. Lič, Klod Levi Stros, "XX vek", Beograd, 1972: 49-50.

⁵³ Marsel Enaf, jedan od mnogobrojnih autora knjiga o Klod Levi Strosu (M. Henaff, Claude Levi-Strauss, Ed. Belfond 1991. Engleski prevod: M. Henaff, *Claude Lévi-Strauss and the Making of Structural*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1998), članak u časopisu "Espri" iz 2004. godine naslovio je: "Claude Lévi-Strauss: Une anthropologie bonne à penser".

Ivan Kovačević

MODERNISME ET STRUCTURALISME

*Ethnologie/anthropologie serbe dans le dernier quart du
vingtième siècle*

La modernisation de l'ethnologie/anthropologie serbe dans le dernier quart du vingtième siècle a été marquée par le structuralisme. Plus précisément, l'analyse structurale qui a établi l'impératif de l'interprétation a sa racine dans l'oeuvre de Claude Lévi-Strauss, puis dans celle des précurseurs de l'analyse structurale (Van Genep et Propp) ou la réception britannique du structuralisme (E. Leach, M. Douglas), ou encore l'école russe de sémiotique et la sémiologie de Barthes. Les précurseurs de l'analyse structurale mis à part, toutes les principales sources de la révolution serbe structurale et sémiologique se trouvent dans l'anthropologie structurale de Lévi-Strauss.

Lorsque, autour de 1970, des milieux intellectuels environnants les études anthropologiques des principaux courants théoriques du 20e siècle arrivent dans les mains des lecteurs serbes, l'ethnologie serbe, *tabula rasa* ancrée dans la tradition romantique de ses débuts vieille d'un siècle, donnait d'égaux chances à tous. Le présent travail tentera de répondre à la question de savoir pourquoi c'est précisément l'analyse structurale qui a joué le rôle modernisateur dans l'ethnologie/anthropologie serbe, alors que les idées du fonctionnalisme, études de la culture et de la personnalité ou encore le courant néo-évolutionniste n'ont pas exercé d'influence profonde ni révolutionnaire.

Mots-clés: anthropologie, Serbie, XXe siècle, structuralisme, fonctionnalisme

Ivan Kovačević**MODERNISM AND STRUCTURALISM***Serbian ethnology/anthropology in the last twenty five years of the twentieth century*

Modernisation of Serbian ethnology/anthropology in the second quarter of the twentieth century was marked by structuralism. More precisely, structural analysis that became a must of the analytical interpretation was based on the work of Claude Levi-Strauss, but also on those of the predecessors of structural analysis, like Van Gennep and Propp; British followers of structuralism like E. Leach and M. Douglas, as well as on the Russian semiotic school and Barth's semiology. Taking aside predecessors of structural analysis, main sources of Serbian structural-semiotic revolution came from Levi-Strauss structural anthropology.

When in the 1970s Serbian readers faced anthropological books coming from different intellectual backgrounds and representing major theoretical trends in anthropology, Serbian ethnology, firmly based on its hundred years old romantic roots, gave equally opportunities to all theoretical approaches that fought for the intellectual domination in the discipline. This paper tries to answer the question why structural analysis played a crucial part in the modernisation of Serbian ethnology/anthropology, while the ideas coming from functionalism, culture and personality school, or neo-evolutionism did not have the same revolutionary and deep impact.

Key words: structuralism, Levi-Strauss, modernisation of Serbian ethnology/anthropology, Serbian structuralist-semiotic revolution